П.М. РЕНДОВИЧ,
викладач, Тернопільський національний економічний університет

Теоретико-ретроспективні підходи до поняття «фінансові ресурси»

У статті відображено різні точки зору щодо визначення сутності фінансових ресурсів та виділені ознаки фінансових ресурсів. Найбільшу увагу приділено двом основним точкам зору. Згідно з першою до складу фінансових ресурсів включають лише грошові кошти, друга – всі кошти підприємства, які беруть участь у господарській діяльності та виражені в грошах.

Постановка проблеми. В умовах становлення та розвитку ринкових відносин в Україні спостерігається нестача фінансових ресурсів у багатьох суб'єктів господарювання. Це обумовлено втратою підприємствами власних фінансових ресурсів унаслідок збиткової їх роботи та інфляції; недосконалістю системи оподаткування підприємств, що супроводжується іммобілізацією їх фінансових ресурсів; високою вартістю залучення позичкових коштів.

Нестача фінансових ресурсів негативно впливає на виробничо-господарську діяльність підприємств, спричиняє виникнення та зростання заборгованостей перед суб'єктами господарювання та сплаті податків. При цьому зменшуються можливості фінансування подальшого розвитку підприємств, скорочуються надходження до бюджету. За цих обставин важливого значення для здійснення фінансово-господарської діяльності набуває формування в достатньому обсязі фінансових ресурсів підприємств.

Фінансові ресурси підприємств є одним із найважливіших для забезпечення їх діяльності видом ресурсів, але в той же час досить складним для дослідження. Здатність фінансових ресурсів трансформуватися у матеріальні, інтелектуальні, технічні, інноваційні та інші види ресурсів обумовлює їх вагомість у фінансово-господарській роботі підприємства.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Значний внесок у розробку теоретико-методологічних основ визначення сутності фінансових ресурсів та процесів їх формування і використання внесли вітчизняні вчені-економісти М. Білик, І. Бланк, Л. Буряк, О. Василик, А. Даниленко, А. Загородній, І. Зятковський , Л. Костирко, Г. Нам, В. Сенчагов , С. Огородник, В. Опарін, А. Поддєрьогін, О. Романенко, О. Терещенко, В. Федоров та інші.

Однак у роботах названих фахівців недостатньо досліджено процес формування фінансових ресурсів підприємств; взаємозв'язок фінансових ресурсів і джерел їх формування; фактори та важелі, що впливають на формування фінансових ресурсів підприємств; ефективність формування фінансових ресурсів підприємств.

Мета статті – відобразити різні точки зору щодо визначення сутності фінансових ресурсів та виділити ознаки фінансових ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо точки зору щодо визначення сутності фінансових ресурсів та спробуємо виділити ознаки фінансових ресурсів.

Фінансові ресурси у «Нарисах теорії радянських фінансів» визначаються як «виражена в грошах частина національного доходу, що може бути використана державою на цілі розширеного відтворення і на загальнодержавні витрати» [1, с. 29]. Отже, згідно з таким визначенням «фінансові ресурси» мають бути виражені в грошах, але не обов'язково вони є грошовими коштами, що означає можливість існування фінансових ресурсів і у матеріальній формі, але вираженій в грошах. Фінансові ресурси є частиною вираженого в грошах необхідного продукту та додаткового продукту як на макрорівні (національний дохід), так і на мікрорівні (чистий дохід). Згідно з цим тлумаченням можна зробити висновок, що фінансовими ресурсами є та частина національного доходу, що використовується для розширеного відтворення і покриває загальнодержавні витрати, тобто необхідним критерієм визначення фінансових ресурсів є їх цільове спрямування. Тобто при цьому тлумаченні сутності фінансових ресурсів процес формування фінансових ресурсів не є їх ознакою, до критеріїв визначення фінансових ресурсів згідно з цим тлумаченням не можна віднести джерела формування фінансових ресурсів. Отже, в момент формування неможливо сказати, чи є ресурси фінансовими.

Н. Сичов [1, с. 13] фінансові ресурси характеризує як «грошові нагромадження і грошові фонди, що створюються підприємствами, об'єднаннями в процесі розподілу і перерозподілу суспільного продукту і національного доходу».

© П.М. РЕНДОВИЧ, 2007

Згідно з цим визначенням фінансовими ресурсами є лише грошові нагромадження і фонди. Отже, на відміну від першеприведеного тлумачення автор, по–перше, виключає існування фінансових ресурсів у будь–якій іншій формі, крім грошової. По–друге, на його думку, фінансові ресурси створюються в результаті розподілу ТА перерозподілу не тільки національного доходу, а й суспільного продукту.

Подібне до вищенаведеного визначення сутності фінансових ресурсів знаходимо у В. Сенчагова [2, с. 49]. На його думку, фінансовими ресурсами народного господарства є «сукупність грошових накопичень, амортизаційних відрахувань та інших грошових коштів, які утворюються у процесі створення, розподілу та перерозподілу сукупного суспільного продукту». З ним частково не погоджується В. Опарін [3, с. 10–11] в частині ув'язки «фінансових ресурсів із грошовими коштами, і, по–друге, їх трактування як результату створення розподілу і перерозподілу сукупного суспільного продукту», та Л. Буряк [4, с. 23], який слушно зауважує, що при такому тлумаченні «відсутнє призначення фінансових ресурсів».

Багато хто з українських вчених–економістів (О. Василик, А. Загородній, І. Зятковський, М. Коробов, Г. Нам, Ю. Петленко, О. Романенко) вважає, що фінансові ресурси – це грошові кошти (накопичення, нагромадження, доходи), наявні в розпорядженні держави та підприємств.

Розглянемо їхню точки зору щодо визначення сутності фінансових ресурсів.

А. Загородній [5, с. 404] визначає, що «фінансові ресурси – це сукупність коштів, що перебувають у розпорядженні держави та суб'єктів господарювання.» Тобто, на думку цього автора, ознакою фінансових ресурсів є існування їх тільки у грошовій формі і перебування у розпорядженні держави та суб'єктів господарювання. За таким тлумачення незрозуміло, чим відрізняються фінансові ресурси від грошових коштів у момент їх перебування на рахунках або в касі підприємств. Цю дилему робить спробу розв'язати О. Василик [6, с. 84]: «Поняття «грошові засоби» значно ширше, але фінансові ресурси виступають завжди у грошовій формі. Грошові засоби стають фінансовими ресурсами тоді, коли вони концентруються у відповідні фонди, для яких встановлено порядок створення й використання». Проте сучасні підприємства не можуть дозволити собі такої розкоші, щоб спочатку залучати кошти, а вже потім перетворювати їх у фінансові ресурси для подальшого використання, оскільки просто так кошти на підприємство не надходять, оскільки проти будь–яких коштів, залучених підприємством, виступає або товар, або зобов'язання і кожну гривню підприємство намагається залучити під прогнозований раніше напрям використання або розвитку.

О. Василик у співавторстві з К. Павлюк [7, с. 25] визначають, що «фінансові ресурси – це грошові фонди, які створюються в процесі розподілу, перерозподілу і використання валового національного продукту, створеного за певний період в державі». Ці автори вказують, що фінансовими ресурсами є не просто кошти, а кошти у фондовій формі, тобто ті, що мають цільове призначення. Вони, як і Н. Сичов та В. Сенчагов, визначають, у результаті чого створюються фінансові ресурси («...в процесі розподілу, перерозподілу і використання валового національного продукту...»), і вводять для фінансових ресурсів часову ознаку формування фінансових ресурсів («...створеного за певний період в державі...»).

О. Василик і К. Павлюк також зазначили, що «Фінансові ресурси в державі включають ресурси всіх секторів економіки. У кожному секторі фінансові ресурси розподіляються за рівнями управління. Проте не всі ресурси в державі є фінансовими ресурсами, якими розпоряджається держава». Отже, автори підкреслюють, що термін «фінансові ресурси» застосовується до грошових фондів підприємства, держави, регіону тощо. Тобто можна зробити висновок, що з їхня точка зору тлумачення фінансових ресурсів держави не відрізняється від тлумачення фінансових ресурсів підприємств [7, с. 20].

І. Зятковський фінансовими ресурсами підприємств вважає «...грошові фонди цільового призначення, сформовані у процесі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту, створеного на підприємстві, якими воно володіє і розпоряджається на правах власності або повного господарського відання і використовує на статутні потреби» [8, с. 88]. І. Зятковський, як і О. Василик і К. Павлюк, ознакою фінансових ресурсів вважає грошові фонди (цільове спрямування грошових коштів), а також визначає, в результаті чого вони створюються.

Крім того, поза визначення терміну «фінансові ресурси» І. Зятковський до ознак фінансових ресурсів підприємств відносить джерела їх формування та факт володіння та розпорядження ними суб'єктом господарювання: «...основними ознаками фондів грошових коштів, які формують фінансові ресурси... можна вважати джерела їх походження і право суб'єкта господарювання володіти та розпоряджатися ними без будь–яких обмежень» [8, с. 88].

Г. Нам [9, с. 10] визначає, що до «...фінансових ресурсів належать грошові фонди й та частина грошових коштів, яка використовується в нефондовій формі», а «Під фінансовими ресурсами слід розуміти всі грошові кошти, що є в розпорядженні підприємств». На відміну від О. Василика і І. Зятковського Г. Нам до ознак фінансових ресурсів відносить не лише ті, що мають цільове спрямування, а всі кошти, які є в розпорядженні підприємства. За таких обставин важко знайти різницю між грошовими коштами й фінансовими ресурсами, і спроби О. Василика [6, с. 84] розв'язати цю проблему виявляються марними, оскільки він відокремлює грошові кошти від фінансових ресурсів саме через цільове призначення останніх.

Виходячи з наведеного вище аналізу можна зробити висновок: дилема щодо визначення фінансових ресурсів або як всіх коштів, або як їх частини виникла через різне тлумачення сутності фінансових ресурсів держави і фінансових ресурсів підприємств.

Отже, для підприємств усі грошові кошти є фінансовими ресурсами, але це не просто гроші (як міра вартості, як засіб нагромадження вартості, як засіб платежу і як засіб обігу), а саме ті кошти, які забезпечують господарську діяльність підприємства, як поточну, так і на цілі розширеного відтворення.

Постає питання: якщо прирівнювати фінансові ресурси до всіх грошових коштів, якими розпоряджається підприємство, то чим відрізняються фінансові ресурси від вхідних грошових потоків? Проведення фінансово-господарської діяльності підприємством передбачає, що грошові кошти постійно надходять на рахунки у банк або у касу у вигляді виручки від реалізації або доходів і вибувають при здійсненні платежів. В економічній літературі розбіжностей щодо тлумачення грошових потоків (руху грошових коштів) майже нема, хоча зустрічаються стислі та розширені тлумачення цих термінів. Так, О. Терещенко визначає, що «Рух грошових коштів – надходження і вибуття грошових коштів та їх еквівалентів» [10, с. 188]. Тобто цей автор визначає, що грошовий потік (рух грошових коштів) представляє собою процес надходження грошових коштів на рахунки або у касу підприємства та використання грошових коштів з банківських рахунків або каси при здійсненні платежів суб'єктом господарювання.

Отже, при такому тлумаченні терміну «грошові потоки» важко знайти різницю між фінансовими ресурсами, які розглядаються як всі наявні в розпорядженні грошові кошти підприємства, і вхідними грошовими потоками, які представляють собою грошові надходження підприємства.

Проте для забезпечення фінансово-господарського процесу та розвитку перебування грошових коштів на рахунку або в касі не є самоціллю підприємства. На рахунках у банках або у касі грошові кошти знаходяться у розпорядженні підприємства тільки невеликий відрізок часу, оскільки для досягнення основної мети роботи будь-якого підприємства – отримання прибутку – грошові кошти мають бути авансовані в основні та оборотні засоби, тому що потенційно вартість утворюється на стадії виробництва, хоча реальне її формування починається тільки на стадії розподілу, коли вартість реалізована.

В. Опарін не погоджується з «трактуванням поняття фінансових ресурсів як суми коштів, які перебувають у розпорядженні суб'єктів підприємницької діяльності». На його думку «за такого підходу практично неможливо визначити, що є передумовою, тобто ресурсами, а що результатом, тобто доходами (валовим та чистим прибутком)» [3, с. 10–11].

Проведене дослідження точок зору українських вчених-економістів свідчить про те, що в своїх наукових працях деякі фахівці використовують тільки термін «фінансові ресурси підприємств», а інші поряд із цим використовується і термін «капітал», так чи інакше відокремлюючи «капітал» від «фінансових ресурсів».

І все ж І. Зятковський і В. Опарін намагаються знайти різницю у сутності категорії «капіталу» і поняття «фінансових ресурсів підприємств». Розглянемо їх точки зору.

В. Опарін вказує, що «фінансові ресурси – це не всі кошти, а лише ті гроші, які «роблять» гроші, тобто сума коштів, спрямованих в основні засоби та в обігові кошти підприємств» [3, с. 10–11]. Отже, В. Опарін ознакою фінансових ресурсів визнає їх спрямування в основні й оборотні засоби, а не тільки призначення (хоча спрямування означає призначення, що вже відбулося). Тобто з його точки зору фінансові ресурси стають такими в той момент, коли спрямовуються в основні і оборотні засоби.

В. Опарін визначає, що «Основу фінансових ресурсів становить капітал. Однак, з одного боку, не весь капітал має форму фінансових ресурсів (наприклад, резервний та непрацюючий капітал), а з іншого – фінансові ресурси можуть формуватись і шляхом залучення та запозичення коштів». Отже, автор до капіталу відносить тільки працюючий власний капітал.

Цікавою є точка зору І. Зятковського щодо взаємозв'язку фінансових ресурсів і капіталу. Він визначає, що «Як правило, власні фінансові ресурси є основним джерелом формування власного капіталу підприємств (товариств). Підприємство, організовуючи господарську та інвестиційну діяльність, використовує фінансовий капітал, джерелами формування якого є не тільки власні фінансові ресурси, а й ресурси, прирівняні до власних, та позичені» [8, с. 89]. Отже, І. Зятковський на відміну від В. Опаріна до капіталу відносить уже авансовані, «матеріалізовані», використані на статутні потреби кошти. А під фінансовими ресурсами розуміє лише фондову частину коштів, що створена в результаті розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту, тобто ті кошти, що вперше надходять у розпорядження підприємства та амортизаційні відрахування (додана вартість та амортизаційні відрахування, що надходять до підприємства у складі виручки від реалізації або інших доходів).

Подібно до І. Зятковського дає визначення капіталу О. Терещенко. Він стверджує, що «Капітал підприємства – це засвідчені в пасивній стороні балансу вимоги на майно, яке відображено в активах; демонструє джерела фінансування придбання активів підприємства...», тобто також вважає капіталом кошти, авансовані в основні й оборотні засоби, або ті, що мають бути авансовані і тимчасово перебувають на рахунках або у касі.

Отже, можна зробити висновок, що фінансовими ресурсами можуть бути лише грошові кошти, а капіталом слід вважати кошти, що вже вкладено в оборот підприємства.

Точка зору щодо існування фінансових ресурсів тільки у грошовій формі є найбільш розповсюдженою як серед українських, так і серед російських вчених. Крім розглянутих вище точок зору фахівців щодо фінансових ресурсів тільки як грошових коштів або їх частини вказану точку зору притримують Л. Буряк, Ю. Петленко, С. Хачатурян, П. Вахрін, Г. Поляк, С. Лушина і В. Слепова.

Так, Ю. Петленко [12, с. 7] розглядає «фінансові ресурси як грошові кошти, залучені в господарський оборот підпри-

ємства із різних джерел, сформованих під впливом організаційно-правових форм господарювання, призначених для покриття його власних потреб». Ю. Петренко, як і Г. Нам, прирівнює фінансові ресурси до всіх грошових коштів і вказує, що критерієм визначення фінансових ресурсів є наявність джерел їх формування та їх призначення, проте незрозуміло, що автор розуміє під власними потребами.

Л. Буряк [4, с. 25] дає таке визначення фінансовим ресурсам підприємств – «це частина коштів суб'єктів господарювання, яка перебуває у їхньому розпорядженні і спрямовується на виробничий, соціальний розвиток, матеріальне заохочення». Л. Буряк на відміну від Ю. Петренко розглядає фінансові ресурси не як всі грошові кошти, а тільки їх частину, яка спрямовується на розвиток і заохочення. Отже, автор до ознак фінансових ресурсів включає їх призначення (спрямування). З точки зору Л. Буряка кошти стають фінансовими ресурсами тоді, коли спрямовуються на розвиток або заохочення. Але за таких обставин моменти формування та використання (спрямування) фінансових ресурсів мають співпадати у часі. Отже, можна констатувати відсутність фінансових ресурсів на будь-якому підприємстві, оскільки вони виникають тоді, коли використовуються (спрямовуються) на розвиток або заохочення.

С. Хачатурян вважає, що «...фінансовими ресурсами доцільно вважати частину коштів підприємства у фондовій і не фондовій формі, яка формується у результаті розподілу виробленого продукту, залучається до діяльності підприємств з різних джерел і спрямовується на забезпечення розширеного відтворення виробництва» [13, с. 81]. С. Хачатурян до фінансових ресурсів відносить лише ту частину грошових коштів, яка використовується для забезпечення розширеного відтворення.

Багато російських вчених під фінансовими ресурсами розуміють грошові кошти, фонди, доходи та нагромадження, тобто прирівнюють грошові кошти до фінансових ресурсів.

Г. Поляк під фінансовими ресурсами розуміє «денежные доходи, накопления и поступления, формируемые в руках субъектов хозяйствования и государства и предназначенные на цели расширенного воспроизводства, материального стимулирования работающих, удовлетворение социальных потребностей, нужд обороны и государственного управления. Являются материальными носителями финансовых отношений. Используются в фондовой и нефондовой формах» [14, с. 507]. Автор вказує суб'єктів формування фінансових ресурсів, визначає мету їх формування, але на відміну від Ю. Петленко не визначає джерела формування і не визначає в результаті чого формуються такі грошові доходи.

П. Вахрін. визначає, що «Финансовые ресурси – это совокупность всех денежных средств, финансовых активов, которыми располагает государство, его предприятия, организации, учреждения как хозяйствующие субъекты для покрытия своих затрат» [15, с. 29]. Отже, автор до складу фінансових ресурсів включає фінансові активи, які є напрямами розміщення фінансових ресурсів та виключає з фінансових ресурсів кошти, що використовуються на розширене відтворення.

У підручнику М. Романовського, О. Врубленської і Б. Сабанті фінансові ресурси підприємств розглядаються як «все источники денежных средств, аккумулируемые предприятием для формирования необходимых ему активов в целях осуществления всех видов деятельности, как за счет собственных доходов, накоплений и капитала, так и за счет различного вида поступлений» [16, с. 420].

Деякі автори (наприклад, В. Гребельний, В. Бочаров) узагалі не дають визначення фінансовим ресурсам, а лише вказують джерела формування фінансових ресурсів.

Висновки

Отже, як видно з проведеного дослідження, серед фахівців має місце суттєва розбіжність щодо визначення економічної природи і тлумачення терміну «фінансові ресурси». Спробуємо узагальнити точки зору науковців щодо цього питання.

Існують дві основні точки зору щодо визначення складу фінансових ресурсів, у тому числі фінансових ресурсів підприємств. Згідно з першою до складу фінансових ресурсів включають лише грошові кошти, друга – всі кошти підприємства, які беруть участь в господарській діяльності та виражені в грошах.

Крім того, частина авторів, які фінансовими ресурсами вважають лише грошові кошти, до складу фінансових ресурсів включають тільки новостворену вартість або ще додають до неї амортизаційні відрахування.

Література

1. Моляков Д. Финансы предприятий отраслей народного хозяйства: Учеб. пособие. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 200 с.

2. Сичов Н. Финансы СССР. – М.: Финансы и статистика, 1984.

3. Сенчагов В. Финансовые ресурсы народного хозяйства. Под ред. Сенчагова В. – М.: Финансы и ститистика, 1982. – 360 с.

4. Опарін В. Фінансові ресурси: пробпеми визначення та розміщення // Вісник НБУ. – 2000. – №5 – С. 10–11.

5. Буряк Л. Фінансові ресурси підприємства // Фінанси України. №9. – 2000 – С. 23–27.

6. Загородній А., Вознюк Г., Смовженко Т. Фінансовий словник. – 3-те вид., випр. та доп. – К.: «Знання», 2000. – 587 с.

7. Василик О. Теорія фінансів: Підр.. – К.: НІОС. – 2000. – 416 с.

8. Василик О., Павлюк К. Державні фінанси України: Підр. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 608 с.

9. Зятковський І. Фінансове забезпечення діяльності підприємств: Монографія. – Тернопіль. Економічна думка. – 2000. – 229 с.

10. Фінанси підприємств: підр. // Поддєрьогін А., Білик М., Буряк Л., Нам Г. та ін.: Кер. кол. авт. і наук. ред. проф.. Поддєрьогін А. – 5-те вид., перероб. та допов. – К.: КНЕУ, 2004. – 546 с.

11. Терещенко О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2003. – 554 с.